

Değerlendirme

Almanya Dışişleri Bakanlığının verilerine göre, Aralık 2012'de Almanya'da üç milyona yakın Türk kökenli insan yaşıyor ve bunlardan yarısından fazlası Alman vatandaşlığına sahiptir. Aynı zamanda son yıllarda Türkiye'ye geri dönüşe bir yönelim olduğu bilgisi kayıtlarda görüldü. 2008 -2010 yılları arasında Almanya'dan ayrılan Türklerin sayısı, Türkiye'den Almanya'ya gelenlerden daha fazladır.

Bu proje süresi içinde Aachen ve İzmir'de bulunan 34 Türk kökenli göçmen ile röportaj gerçekleştirdik. Bunlardan en ilginç ve anlamlı olanlarının üzerinde çalıştık, olgunlaştırdık ve burada okumanız için yazıya dönüştürdük.

Röportaj yapılanların göçmen kuşağı ve cinsiyeti

Aachen (5 ♂, 3 ♀)

Birinci kuşak göçmenler: 01 ♂, 02 ♀, 04 ♂, 06 ♀, 07 ♂

İkinci kuşak göçmenler: 05 ♂, 08 ♂

Üçüncü kuşak göçmenler: 03 ♀

İzmir (3 ♂, 6 ♀)

Birinci kuşak göçmenler: 17 ♂

İkinci kuşak göçmenler: 09 ♀, 10 ♀, 11 ♂, 12 ♀, 13 ♂, 14 ♀, 16 ♀

Üçüncü kuşak göçmenler: 15 ♀

(Bu tablodaki ve aşağıdaki metindeki sayılar röportaj numaralarını tanımlamaktadır.)

Aachen'da röportaj yapılan kişilerin çoğunluğunu Almanya'da bulunan birinci kuşak Türk göçmenler, İzmir'dekileri ise genellikle ikinci kuşak göçmenler oluşturmaktadır. Röportajlarımızı kısıtlı bir sayıda göçmen ile gerçekleştirdiğimiz için genelleme yapılamaz ve bu nedenle de istatistik olarak bir kaynak oluşturamaz. Ancak sonuç olarak toplumumuzun oluşumu böyle bireylerin bir araya gelmesinden başka bir şey değildir. Bu nedenle yapılan bu görüşmeler, Türk işçi göçmenlerini göç etmeye teşvik eden nedenleri oldukça gerçekçi bir bakış açısıyla ortaya koymaktadır.

Röportajların değerlendirmesindeki araştırma kriterleri

Röportajların değerlendirmesinde aşağıdaki yedi sorudan ve araştırma kriterlerinden yola çıktık:

1. Almanya'ya göçün sebepleri
2. Almanya'da yabancı olarak yaşanan tecrübeler
3. Almanya'da kalmanın sebepleri
4. Türkiye'ye dönüşün sebepleri
5. Türkiye'de Almanca olarak yaşanan tecrübeler
6. Göçmenlerin ait olma duyguları
7. Gelecek perspektifleri ile ilgili ifadeler

1. Almanya'ya göçün sebepleri

Röportaj yaptığımız kişilerin çoğu kendisi ya da anne-babaları, büyükanne veya büyükbabası işçi göçmeni olarak Almanya'ya gelmişlerdir. 1961 yılında iki ülke arasında iş gücü alım antlaşması esas alınarak iş arayan Türklere Alman iş tekliflerine başvurma olanağı verildi. Bu antlaşma için girişim Türkiye'den geldi ve Türkiye böylelikle iş gücünü göndererek ekonomik ve sosyal sorunlarını çözmeyi umut etti. Göçmenlerin yardımıyla dış borçlarını azaltmak, yurttaki işsizlik oranını düşürmek ve Almanya'da belirli bir süre çalışanların bilgi birikimiyle Türk ekonomisinin gelişimine katkı sağlamak istemekteydi. Başvuru tarihinin son günü olan 23 Kasım 1973 yılına kadar 678.702 erkek ve 146.681 kadın, toplam 825.383 kişi Almanya'ya geldi. Bu tarihten sonra ise Almanya'ya gelme izni sadece evlilik ya da aile birleşimi ile mümkündü.

Bu insanların bilinmeyen adımlarının nedeni çoğunlukla Türkiye'deki istikrarsız ekonomik koşullar ve eksik olan perspektiflerdi. Örneğin Bay Tekin (01) Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nin Mardin ilinde bir elektrik çırağıdır, ancak bu şekilde çalışarak evlenebilmek için gerekli olan başlık parasını bir araya getirmenin mümkün olmayacağını görmüştür. Bayan Güler (02) babasının ölümünden sonra Türkiye'deki annesine ve kardeşlerine maddi destek sağlayabilmek için Berlin'deki Telefunken firmasında çalışmıştır. Aynı durum Bayan Aksu (06) içinde geçerlidir. Politik sebepler de göçün nedenleri arasında rol oynamıştır. Bunu Bay Kurt (07) ile yapılan röportajda görebilmekteyiz. O, radikal sol olan Dev-Genç öğrenci örgütüne üye olmuş ve 1971 yılında getirilen yasaklar nedeni ile üniversite hayatına Aachen'de sürdürmeye karar vermiştir. Bay Aksoy (13) ise 1976 yılında Ankara'daki lise eğitimini siyasi nedenlerle yarıda bırakarak ailesinin yolundan giderek Almanya'ya gelmiştir. Bayan Özcan'ın (03), babası ise Türk Aşçılık Milli Takımının üyesi olarak Berlin'de bulunurken aşık olur ve aşk uğruna Türkiye'yi terk eder. Bay Türker (17) ve Bay Yiğit (05) ilk başta vasıfsız işçi olarak Fransa'ya başvurmuş, daha sonra daha iyi iş fırsatları nedeniyle Almanya'ya göç etmişlerdir.

Röportajlar Türkiye'deki yapısal koşulların, örneğin ülke çapındaki ekonomik ve politik durumların, Almanya'ya göç hareketinde büyük bir etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır.

2. Almanya'da yabancı olarak yaşanan tecrübeler

Göçmenler ile yapılan röportajlarda dikkat çekici olan, birinci kuşağın Almanya'da günlük hayatlarında Türkiye'ye dönüş yapmış ikinci kuşağa nazaran daha az kötü deneyimler yaşamalarıdır, onların ana sorunları yetersiz ya da hiç Almanca bilmemeleridir. Bu farklılık genellikle Almanya'da doğup büyümüş olan ikinci kuşak göçmenlerin Alman toplumundan istek ve beklentisinin yüksek olmasına karşılık, birinci kuşağın beklentisizliğine ve yıllarca hatta on yıllarca geri dönme olanağının göz önünde bulundurmalarından kaynaklanabilir. Bir diğer unsur ise ikinci kuşağın gerçekten de günlük yaşamda karşılaştıkları kötü deneyimleridir. Örneğin Bayan Özder (14), okulda yüzüne tükürüldüğünü anlatmaktadır. İkinci kuşak artan ırkçı hareketleriyle büyümekteydi, buna örnek olarak doğrudan Türk göçmen ailelerini hedef alan Mölln'deki cinayet (1992) ya da Solingen'deki (1993) kundaklamalar verilebilir. Bayan Yılmaz (12) Solingen'deki kundaklamadan sonra telefonda sıranın onların evinde olduğunu söyleyen tehditler almıştır. Almanya'daki yabancı düşmanlığı ve artan milliyetçilik Bay Denizhan'ın (11) ailesini o kadar korkutmuştur ki, onun birçok sosyal faaliyetlere katılmasına izin vermemişlerdir.

Bunların yanı sıra Bayan Buldan (09) Almanya'da mutlu bir çocukluk geçirdiğini ve Bayan Aktaş (10) ta Almanya'da olumsuz bir deneyim yaşamadığını hatta onaylanıp destek gördüğünü bildirmektedir. Bayan Özder (14) ise bugün kadın olarak daha kısıtlı bir sosyal hayatı olduğunu, Almanya'da kendini daha özgür hissettiğini vurgulamaktadır. Bayan Akkaya (16) da Almanya'da birçok sosyal faaliyetlere katılabildiğini söylemekte buna örnek olarak da oynadığı futbol takımında kabul gördüğünü ve kendini güvende hissettiğini anlatmaktadır. Bay Kurt (07) ise üniversite öğrenimi için Aachen'de bulunduğu zamanlarda ve daha sonra kitapçada çalışmaya başladığı dönemde hiçbir zaman kabul edilmeme gibi bir duyguya kapılmadığını belirtmektedir.

3. Almanya'da kalmanın sebepleri

Röportajını yaptığımız tüm birinci kuşak kişilerin başlangıçtaki amacı Türkiye'ye dönmektir. Bu kişilerin çoğu bu arada emeklilik yaşına ulaşmış ve başlangıçtaki planlarının aksine Almanya'da kalmışlardır. Bu kalma bilinçli ve öznel karardan çok objektif bir sürecin esas alınmasından kaynaklanmaktadır. Bayan Aksu (06) ve Bay Bozkır'ın (08) aileleri Almanya'daki çalışma hayatlarından birkaç yıl sonra Türkiye'ye dönmüş ancak sorunsuz yaşam umutlarının gerçekleşmemesi üzerine kısa bir süre içerisinde Almanya'ya geri dönmüşlerdir. Ekonomik sorunların yanı sıra siyasi anlaşmazlıkların ve ülkedeki askeri darbelerin, göçmenlerin Türkiye'ye

geri dönmeleri üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. Buna karşılık Almanya'da geçen yıllarla birlikte göçmenlerin yaşam ve çalışma koşullarının yanı sıra tasarruf ve tüketim davranışları da değişmiştir; bunlara Bay Yiğit (05) ve Bay Çelik (04) örnek olarak verilebilir. Bay Çelik (04) başarılı bir taşıma şirketinin sahibi ve bir pizza restoranı işletmecisi olmuştur. Zamanla daha büyük bir ev kiralanmış ya da satın alınmış, Alman toplumunda sadece işçi değil işveren olunmuş ve artık Türkiye'de bir gelecek için her kuruluş biriktirilip oraya yatırım yapma alışkanlıkları bitmiştir. Bayan Aksu (06) nun belirttiği gibi çok zor da olsa, zamanla kişisel iletişim bağlantıları kurulmuş ve sosyal çevre gelişmeye başlamıştır. Göçmenler kimliklerinin sadece kökenlerine bağlı olmadığını, aynı zamanda varmış oldukları o bilinmezde olduğunu görmüşler ve çoğu vatanına geri dönmek düşüncesini tatlı bir hayal olarak saklamış ve gerçekte bu dönüş hep bilinmez bir süreye ertelenmiştir. Bay Tekin (01) bu süreci şu şekilde anlatmakta, "Geri dönüş için düşünceler ortaya çıktığında; önce çocukların okulu bitsin, daha sonra mesleki eğitimlerini tamamlasınlar ve nihayetinde de üniversiteyi bitirsinler dedik. Bu süre içerisinde yaşlandık, daha sık hasta olmaya başladık ve bizler için Türkiye' deki hastaneler yeteri kadar iyi değildi. Daha sonra torunlar geldi ve onlardan ayrılmak istemedik. Sonraki yıllarda önümüzde emeklilik vardı ve böylece Türkiye'ye dönmek için her zaman bir sebebimiz oldu. Belki de biz bu sebepleri geri dönme konusuyla karşılaşmamak için öne sürdük." diyor. Röportaj yaptığımız bazı kişiler buna karşılık geleceğe dönük yaşamsal kararın emeklilikle birlikte daha bilinçli düşünmeyle olacağını dile getirmiştir. Röportajlarda, çoğu kez terk edilen yerin tatil ziyaretlerinde değiştiğini ve kökene bağlılıktan uzaklaşıldığı hissini oluşturduğu göze çarpmaktadır. Bu deneyimlerin geri dönme isteğine ve aidiyet hissini azalmasına etki ettiği görülmektedir.

4. Türkiye'ye dönüşün sebepleri

Türkiye'ye dönüş yapmış birinci kuşak göçmenler Almanya'da kazanmış oldukları gelirlerini Türkiye'de yatırım olarak kullanmışlardır. Bunlar maddi kaynaklardır, örneğin; apartman dairesi, müstakil ev, arsa, traktör ya da otomobil vs. Yaptıkları yatırımlar onları rahat yaşatabilecek yatırımlar olmalıydı. Türkiye'deki düşük yaşam maliyetleri de geri dönüş için bir unsurdu. Birinci kuşak göçmenler kural olarak aileleri olmadan Almanya'ya gitmişlerdi. Bay Türker (17) örneğinde vatana geri dönüş, aileye ve bilinen dile özlem gibi psikolojik unsurlar önemli rol oynarken daha sonraki kuşaklarda böyle bir geri dönüş sebebi bulunmamaktaydı.

İzmir'de röportaj yapılan ikinci kuşak göçmenlerde, onlara yabancı olan ve sadece ailelerinin vatanı olarak bildikleri bu geri dönüş adımının, istem dışı gerçekleştiğini açıkça ortaya koyuyordu. Bayan Buldan (09) tatil için geldiği İzmir'de aslında tatile gelmediğini, ailesinin Türkiye'ye kesin dönüş yaptığını öğrenir. Bunun nedeni ise babasının kızlarının Alman toplumunda kendi örf ve adetlerimizi unutarak onlara benzemelerinden korkmasıydı. Buna benzer

bir açıklama Bayan Aktaş'ın (10) ailesi tarafından da yapılmıştır. Onlar da kızlarını 16 yaşındayken haberi olmadan okuldan almışlardır. Nedeni ise çocuklarının Türkiye'ye dönerek saygılı, vatan sevgisine sahip bireyler olmalarını istemeleriydi ve bunu Türkiye'de daha iyi sağlayabileceklerine inanmışlardı. Bayan Akkaya'nın (16) ailesi ise Türkiye'deki üniversite eğitimi ile iş imkânlarının daha iyi olduğu düşüncesiyle iki çocuğunu da 2010 yılında İzmir'e dedelerinin yanına göndermişlerdir. Bayan Özder'in (14) anne ve babası 1989 yazında, emeklilik yaşını doldurana kadar, yani iki yıl daha Almanya'da kalma kararı almışlardı. Bayan Özder iyi bir öğrenci olmasına rağmen ailesinin kararını öğrendiğinde bu süreyi beklemeden on beş yaşında yalnız başına İzmir'e gelmiş. Böylece lisenin son yılında ülke, okul, dil değişiminden doğabilecek riskleri en aza indirgeyebileceğini ve üniversiteyi kazanmada daha şanslı olabileceğini düşünmüş. Bayan Gün (15) ise aşık olduğu Türk eşi ve Alman göçmen yasası nedeni ile Türkiye'ye dönüş yapmıştır. Türkiye'de yaptığı tatil sırasında ileride eşi olacak olan kişi ile tanışmış. Nikâhtan sonra çift, Bayan Gün'ün ailesinin karşı çıkmasına rağmen Türkiye'ye yerleşmişlerdir. Sebep olarak eşinin Almanya'ya gelebilmesi için ilk önce bir dil kursunu bitirmesi gerektiğini ve buna rağmen Almanya'da bir iş fırsatı yakalama şansının çok düşük olduğunu söylemiştir. Ayrıca Türkiye'den evlilik yoluyla getirilen damat ya da gelinlerin hem geldikleri Türk ailelerde hem de Alman toplumunda yaşadıkları zorluklara dikkat çekmiştir. Bay Denizhan'ın(11) ailesi, Türkçeyi iyi öğrenmesi için onu birinci ve dördüncü eğitim yılında birer seneliğine Türkiye'deki büyükannelerinin yanına göndermişler. Milliyetçilik ve yabancı düşmanlığının yanı sıra Türkiye'ye duyulan özlem bu ailenin kesin dönüşüne etki etmiştir.

1983-1984 yılları arasında Helmut Kohl hükümetinin göçmen Türklerin ülkelerine geri dönüş için maddi teşvik verilmesi uygulaması, sayısal verilerde göçte herhangi bir artışa sebep olmamış daha çok Almanya'daki yabancı düşmanlığını ve ırkçılığı teşvik etmiştir.

5. Türkiye'de Almancı olarak yaşanan tecrübeler

Türkiye'ye geri dönüş yapmış göçmenler için dönüş çoğu zaman yabancı bir diyaradır. Bayan Güler (02) Türkiye'de bulunduğu sürelerde kendisinde gördüğü değişimi ve artık birçok şeyi farklı gözlerle gördüğünü, "Biz bugün Türkiye'yi ziyaret ettiğimizde eskiden üzerinde hiç düşünmediğim şeylere rastlamaktayım. Almanya'da bulunduğum yıllar içerisinde farkında olmadan davranışlarımı, değer yargılarımı ve bakış açımı Alman kültüründen teslim aldığımı ve içimde bir Alman yönünün olduğunu fark ettim." cümleleriyle anlatmaktadır.

Türkçedeki "Almancı" terimi Almanya'ya göç eden Türkler ve onların çocukları için kullanılıyor. Bu terim göçmenler açısından kendi ülkelerine yabancılaşmayı ifade ederken, yerli olanlar için ise göçmenleri dışlama ve ötekileştirmek için kullanılıyor. Bu terimin iki yönü, birinci kuşak geri dönüş

yapan göçmenler ve özellikle Almanya’da doğup büyümüş ikinci kuşak göçmenler tarafından da röportajlarda defalarca tekrarlanmıştır. Bay Tekin (01) gibi Bay Denizhan da (11) memleketlerinde zengin turistler gibi görülmüşlerdir. Bay Tekin göçmenlerin çok paralı kişiler olarak algılandıklarını Türkiye’ye döndüğünde bu rolü, arkadaş ve akraba çevresinde üstlendiğini ve uzun bir süre hesapları ödediğini anlatıyor. Bayan Aktaş (10) bir Almancı olarak okulda arkadaşları tarafından hatta aynı zamanda öğretmenleri tarafından dışlandığını anlatıyor. Bayan Buldan (09) Türkiye’deki okul ve üniversite yıllarının geçtiği dönemlerde arkadaş çevresinin sadece bu Almancılarla sınırlı kaldığını anlatıyor. Almanya’da doğmuş bir Türk olarak Bayan Akkaya (16) Almanya’da domuz eti yemiştir düşüncesi ile iyi bir Müslüman olmadığı ön yargısı ile karşılaştığını anlatıyor. Bayan Özder (14), Türkiye’ye yerleşmesi ile bir Almancı olarak, farklı giyindiği, yetersiz Türkçesinin olduğu ve farklı davranışlar sergilediği görüşlerine maruz kalmış. “Almanya’da bir yabancıydım, Türkiye’de bir Almancı - aslında aralarında pek de bir fark yoktu.” diyor. Bu yüzden bir Almancı olduğunun anlaşılmasında için kendisini farklı göstermeye çalıştığını, Almanya’dan Türkiye’ye dönüş yapmış tüm göçmenlerin Almancı gözüyle bakılmasına karşı geldiğini anlatmaktadır. Bay Tekin (01) ve Bayan Yılmaz (12) Türkiye’ye dönüş yapmış olan göçmenlerin bazılarının, büyük adam olmuş edası ve burnu havada tavırlarının bu olumsuz sıfatlandırmaya neden olabileceğini düşünmektedirler. Bay Tekin, “Belki de Almanya’ya giden kişi, geride kalanlara kendisinin cesur ve enerjik olduğunu, onların ise korkuları ile kendilerini sınırlandırdıklarını ve kaçırmış oldukları olanakları göstermiştir.” diyerek farklı bir yöne dikkat çekti. Bay Bozkır (08) ve Bay Yiğit (17) ise Türkiye’ye döndükten sonra olumsuz herhangi bir şey ile karşılaşmadıklarını söylemektedirler.

6. Göçmenlerin ait olma duyguları

Birinci kuşak göçmenlerin ifadelerine temsili olarak Almanya’da geçirdiği kırk yılın ardından bile Türkiye’yi vatanı olarak tanımlayan Bay Tekin (01) verilebilir. “Köklerim orada, ben orada büyüdüm ve ailem uzun yıllar oradaydı. Benim dilim Türkçedir, düşünmeden kendimi ifade edebildiğim ve kullanırken de kendimi iyi hissettiğim de bu dildir.” diyor. Bay Kurt’a (07) göre vatan sadece bir yer değil, aynı zamanda bir duygudur ve hatıralardır. “Kırk yıla aşkın bir süredir Almanya’da yaşadığım için bir Alman olduğum duygusunu hissetmedim.” diyor. Bayan Güler (02), “Ben Türkiye’de doğdum ve büyüdüm. Orası benim vatanımdı ve her zaman da vatanım olarak kalacak. Almanya’da yılların getirdiği iletişimler, arkadaşlıklar, yaşanmışlıklar ile güven duygusu ve kabul görme bana buraya da ait olma duygusu veriyor. Bugün artık bir eski, bir de yeni bir vatanım olduğunu söyleyebilirim. Kimse bana karar vermem gerektiğini söylemiyor ki kendimi bir tarafa yerleştireyim. Ben içimde her iki taraf için de vatan duygusunu barındırıyorum.” diyor. Röportajını yaptığımız kişilerin birçoğu her iki

dünyanın da vatandaşı olabildiğini ve bu iki dünya arasındaki değiş-tokuşun çoğunlukla da başarılı olduğu izlenimini bıraktı. Bay Çelik (04) ve Bayan Aksu (06) kendilerini her iki kültürde de rahat hissettiklerini ve hayatlarına biçim veren bu iki farklı kültürü bir zenginlik olarak algıladıklarını vurguluyorlar. Bayan Aktaş (10) kendini Alman kültürünü yansıtan bir Türk olarak görmektedir. Berlin’de doğup büyümüş ve on altı yaşında ailesinin zoruyla İzmir’e yerleşmiş olan Bayan Buldan (09) ise kendini şu an için vatansız olarak tanımlamaktadır. Genel olarak röportajlarda birinci kuşak göçmenler vatan kavramını bir kural içerisinde kökleriyle ve Türkiye ile bağdaştırmaktalar. Oysa ikinci ve üçüncü kuşak göçmenler ile Türkiye’ye geri dönüş yapmış olanların değerlendirmeleri farklılık göstermektedir.

7. Gelecek perspektifleri ile ilgili ifadeler

Aachen’de röportajını yaptığımız hiç kimse, görünen bir gelecekte Türkiye’ye geri dönüş yapma niyetinde olmadıklarını belirtiyorlar. Bayan Güler (02) ve Bay Aksoy (13) Almanya’da geçirilen on yıllardan sonra Türkiye’ye dönmeyi hayal bile edemediklerini ve Almanya’ya geldiklerinde hissettikleri o yabancı olma hissine benzer duyguları şimdi Türkiye’de yaşayabileceklerini söylüyorlar. Almanya’da bulunan çocuk ve torunlardan da ayrılmak istemiyorlar. Yaşı ilerlemiş birinci kuşak göçmenlerin ifadelerine bakıldığında, sağlık sisteminin daha iyi olması Almanya’da temelli kalmak için önemli unsurlardan biri olmaktadır.

Bay Türker (17) ve Bayan Aksu (06) iki ülke arasında gidip gelmekte, onlar yaz aylarını Türkiye’de kış aylarını ise Almanya’da geçiriyorlar.

Röportajlarını İzmir’de yaptığımız kişilerin çoğunluğu geleceklerinin Türkiye’de olduğunu görmektedir. Bayan Akkaya (16) üniversiteyi okuyarak avukat olmak istiyor. Bay Denizhan (11), Bayan Özder (14), Bayan Yılmaz (12) ve Bayan Aktaş (10) öğretmenlik yapmaktadırlar. Bayan Aktaş (10) ailesinin zoruyla Türkiye’ye dönmüş olmasına rağmen doğanın güzelliği, insanların kolay ve yakın ilişkileri yüzünden orada kalmayı tercih ediyor. Sadece Bayan Buldan (09) ile Bayan Gün (15) gelecekte de yeniden Almanya’da yaşayabileceklerini düşünmektedirler.